

Kommunistiska Manifestet 150 år

Det ständigt aktuella Manifestet!

Introduktion

Man kan knappt tro det, men det är sant: *Kommunistiska manifestet* har hunnit bli 150 år.

Den ursprungliga, tyska versionen av *Manifestet* publicerades i februari 1848. Dess tyska titel *Manifest der Kommunistischen Partei* (Kommunistiska Partiets manifest) visar på ett klarare sätt än den förkortade, vanliga titeln, att dokumentet inte bara var en eller två individers verk.

I den omfattande litteraturen om Marx och Engels finns det en tendens att isolera dem från det historiska sammanhang som de verkade i. Särskilt har stalinismen bidragit till att skapa en bild av två geniala men isolerade personer som grundlade den vetenskapliga socialismen. Den bilden är falsk, för att inte säga genomfalsk. Det finns inte ett ord av sanning i en sådan beskrivning av Marx och Engels verksamhet.

När Marx och Engels blev kommunister vid mitten av 1840-talet, fanns det redan en kommunistisk rörelse som de anslöt sig till. Det är sant att den var primitiv, men marxismen föddes inte i någon studerkammare utan mitt i en tid som var full av revolutioner, uppror och kontrarevolutioner.

År 1848 genomlevde Europas länder en rad revolter och revolutioner. Det gamla Europa skakade i sina grundvalar och arbetarklassen började göra sin stämma hörd.

När Marx och Engels blivit övertygade om att det var det moderna proletariatet, lönearbetarna utan egendom, som var bärare av den rörelse vars mål var att avskaffa alla klasser och privat-egendomen, inledde de ett omfattande arbete för att övertyga andra revolutionärer om sina uppfattningar.

Med detta som mål, var de 1846 med och bildade Kommunistiska Korrespondens-kommittéerna – den första organisation som förkroppsligade den speciella variant av den tidiga kommunismen som skulle komma att bära Marx namn. Det var en liten grupp som bedrev propaganda inom den tyska vänstern.

För att förstå sammanhanget kring *Manifestets* tillkomst, är det viktigt att känna till två av 1800-talets socialistiska ledare, fransmannen Auguste Blanqui och tysken Wilhelm Weitling.

Deras idéer var olika till sin karaktär men sammanföll på viktiga punkter. Blanqui deltog i den franska julirevolutionen 1830 och efter arbetarupproret i Lyons 1831, började han och hans vänner organisera revolutionära sällskap bland arbetarna i Paris.

Även tyskar, belgare och schweizare drogs in i aktiviteterna, som syftade till att organisera ett uppror för att gripa makten och genomföra åtgärder som skulle gynna arbetarklassen. Den av Blanqui organiserade revolten i Paris 1839 misslyckades dock, och Blanqui själv fick ett livstidsstraff medan Karl Schapper och andra tyskar tvingades fly och hamnade i London.

1840 organiserade Schapper och andra ett arbetarbildningsförbund för tyska arbetare i London. 1846 hade det redan 250 medlemmar. Schapper skrev samma år till Marx och berättade om dess verksamhet.

Weitling var skraddare till yrket och den förste kommunistiske teoretikern med arbetarbakgrund. Han blev medlem i De Rättfärdigas Förbund i Paris och var influerad av Blanqui och dennes vägran att tro på en fredlig väg till kommunismen. Weitling trodde dessutom, liksom den blivande anarkisten Bakunin, att trasproletariatet var det mest revolutionära elementet i störtandet av det borgerliga samhället.

Marx kom i nära kontakt med Weitling 1846 i Bryssel, men de två kom snart i konflikt med varandra. Marx ogillade starkt den inriktning som Weitling förespråkade.

Marx och Schapper fann varandra i kampen mot Weitlings frasmakeri och Schappers grupp gick 1847 över till Marx uppfattning. De Rättfärdigas Förbund skickade Joseph Moll till Marx i Bryssel för att inbjuda honom att delta i dess arbete.

Omvandlingen av delar av De Rättfärdigas Förbund till Kommunisternas Förbund 1847 symboliserades av att dess gamla paroll "Alla är bröder" byttes ut mot "Proletärer i alla länder, förenen eder!" Det var inte Marx som formulerade parollen, och vi vet faktiskt inte vem som gjorde det. Men Marx invändning mot den gamla parollen är välkänd: det fanns många vars bröder han inte ville vara

Sommaren 1847 samlades en kongress i London för att sammanföra olika kommunistiska grupper. Marx var inte närvarande, men Engels fanns med. Trots att bara några få delegater var närvarande, beslutade man att bilda Kommunisternas Förbund.

Det var Marx som fick i uppdrag av Kommunisternas Förbund att skriva ett manifest, som skulle sammanfatta gruppens åsikter. Även om både Marx och Engels kommit att stå som författare till *Manifestet*, var det – vilket även Engels starkt underströk – huvudsakligen ett verk av Marx.

Per-Olof Mattsson

Kommunistiska Manifestet 150 år

I år är det 150 år sedan *Kommunistiska manifestet* publicerades. Det publicerades på tröskeln till Europas första samordnade våg av revolutionära strider, och det förblir en ojämförlig framställning av den vetenskapliga socialismens teori och praktik, skriver Colin Lloyd.

"Ett spöke går runt Europa – kommunismens spöke." Så börjar *Kommunistiska manifestet* som skrevs för 150 år sedan av Karl Marx och Friedrich Engels. (Cit. ur Röda Rummet's uppl. 1994)

Inom några årtionden hemsökte kommunismens spöke inte bara Europa utan hela världen. När en massrörelse framträdde inom arbetarklassen under den kapitalistiska utvecklingens uppgång tog marxismen stora steg framåt i både teori och program. I den processen blev en del enskildheter i *Manifestet* "föråldrade", som Engels uttryckte det. Det "gamla Europa" sköts åt sidan: Guizot och Metternich, reaktionära galjonsfigurer i Frankrike och Österrike som omtalas på *Manifestets* första sida, avfördes från makten bara veckor efter att det publicerats. Men kapitalismen överlevde revolutionerna 1848-51.

Den upplevde faktiskt ett häpnadsväckande kvartssekel av expansion, vilket gav upphov till nya uppgifter och problem för revolutionärer. Redan 1872 kunde Marx och Engels skriva om *Manifestet* som ett "historiskt dokument, som vi inte längre anser oss ha rätt att ändra i." (s. 46)

Medan efterföljande generationer av socialistiska arbetare har tvingats konfrontera nya problem i klasskampen, och formulera nya program och vägledningar till handling relevanta för deras egen tid, så har den metod som finns beskriven i *Manifestet* väglett dem.

Under varje årtionde sedan det framträdde har inledningsorden i *Kommunistiska manifestet* också satt skräck i arbetsgivare och deras hantlangare.

Åtminstone varje årtionde fram till vår tid. Stalinismens sammanbrott, det fullständiga övergivandet av marxismen från partiets sida vilka en gång gav den läpparnas bekännelse, de

nederlag som lidits av starka arbetarrörelser och den antiimperialistiska kampen, har sammantaget övertygat den härskande klassen om att den inte längre behöver vara rädd för ”kommunismens spöke”.

Därför kommer 150-årsminnet av *Kommunistiska manifestet* att firas av en starkt reducerad skara som identifierar sig som marxister. Reformistiska socialister, miljökampar och botfärdiga före detta stalinister kommer inte att prisa utan försöka begrava *Manifestet*. De kommer att hävda att utvecklingen har motbevisat hela dess metod och historiska mål. ”Ett stort litterärt verk... höga ideal... lika föråldrat som kepsen och kolgruvan” – så kommer det att låta från akademiker och journalister.

Vad kommentatorerna inte kommer att göra är att uppmuntra människor att läsa *Manifestet*. Så snart vi bortser från 1800-talets språk och tidsanknutna detaljer, kan *Manifestet* – i sig självt och utan några kommentarer – läsas som en livlig och välgrundad anklagelse mot den samtida kapitalismen. I *Manifestet* beskrev Marx och Engels kapitalismens essens – dess ställning i historien och arbetarklassens uppgifter i kampen för att störta den. Det är paradoxalt att samtidigt som arbetarklassens uppgifter har utvecklats och blivit mer omfattande i och med att kapitalismen utvecklats och överlevt, framstår Marx och Engels grundläggande beskrivning som till och med ännu mer sann idag än för 150 år sedan.

Syftet med denna artikel är att tjäna som en modern introduktion till *Manifestet*: att utforska marxismens grunder som de framställs i *Manifestet*, att se på vilket sätt den moderna kapitalismen bekräftar den marxistiska analysen av historien och samhället och förklara varför stalinismens död inte har lyckats fördriva kommunismens och arbetarrevolutionens spöke.

Historieuppfattningen

Den första och viktigaste delen av *Manifestet* ägnas åt en förklaring av historien utifrån en materialistisk ståndpunkt. Det viktigaste i denna metod för historisk materialism är fyra begrepp:

- All historia är klasskampens historia.
- Varje härskande klass har stått för bestämda och exploaterande samhällsliga produktionsförhållanden. Dessa har törst bidragit till att föra mänsklighetens produktivkrafter framåt men i slutändan till att begränsa och hålla tillbaks dem – och framkallat antingen sociala revolutioner eller ett givet samhällssystems sammanbrott.
- Ett givet klassamhälles idéer, politik, kultur och lagar är produkter av de samhällsliga förhållandena. Varje periods dominerande ideologi kommer att vara den härskande klassens ideologi.
- Trots detta är mänskligt handlande och tänkande inte helt förutbestämt av den ekonomiska eller sociala utvecklingen: de kan – speciellt i den utsträckning som de blir idéer och tankar hos stora mängder av människor – åstadkomma utveckling och förändring. Historiens drivkraft är klasskampen, under vilken den förtryckta klassen kan uppnå ett revolutionärt medvetande om sitt eget mål och öde.

I en kommentar till *Manifestet* (cit. ur Röda Rummets uppl. av *Manifestet*), som skrevs vid en tid när marxismens anseende bland borgerliga intellektuella var stort, observerade Leo Trotskij:

”Vi kan med säkerhet fastslå att det är omöjligt i vår tid, inte bara att vara revolutionär militant, utan även beläst observatör i politiken, utan att tillägna sig den materialistiska historietolkningen.” (s. 59)

Detta kan inte sägas med bestämdhet idag. Oavsett vem som talar – om det är den post-

moderne akademikern. den nyliberale ekonomen eller den berömde naturvetaren – kan den moderna härskande klassens talesmän och taleskvinnor knappast, när de råkar komma in på områden som kunskap, historia och filosofi, dölja krisen i den borgerliga ideologins tro på sig själv.

Naturvetenskap och teknologiska framsteg betraktas som osunda och farliga av stora delar av intelligentian. Idén om en objektiv process i historien stöds bara av de som hur som helst anser den vara slut. (Ett exempel är Francis Fukuyamas *Historiens slut och den sista människan*, Stockholm 1992.)

Istället för ett slags ”omedveten” historisk materialism finns det en vitt spridd acceptans för olika former av vulgär materialism. ”Alla jag känner”, skriver ekonomen James Buchan i en översikt av Karl Marx inflytande, ”tror nu att deras attityder i viss utsträckning är en skapelse av deras materiella omständigheter... och att förändringar i det sätt på vilket saker och ting framställs i grunden påverkar mänsklighetens angelägenheter även utanför verkstaden eller fabriken.” (Back from the Grave, *The Observer* 19/10 1997)

Det är sant att detta är ett slags materialism. Men det är en grov, fatalistisk och ohistorisk materialism som struntar i samhällets utveckling genom interaktionen mellan produktionsförhållanden och produktionsmedel. Vilka förändringar i produktionen medför förändringar i samhälle och idéer? Hur och varför? Detta är frågor som den moderna härskarklassen skulle föredra att behandla i söndagstidningarnas personliga kolumner istället för att diskutera dem inom teoretiska ramar.

Den generaliserade ”materialistiska” åskådning som Buchan hänvisar till kan omfatta så allmänna sanningar som påståenden om att framväxten av borgerliga samhällsförhållanden stimulerade romanens uppkomst och det tvivelaktiga påståendet att uppfinnandet av videobandspelaren har lett till mer våld på gatorna.

Gentemot denna ”popmaterialism” inom borgerligt tänkande ställer sig postmodernismens och nyskepticismens samlade krafter vilka misstror varje försök att förklara idéers ursprung i den materiella världen. Idéer, eller ”diskurser” som postmodernisterna kallar dem, ”är redan makter och behöver inte hitta sin materiella kraft någon annanstans, som i produktionssättet”. (M. Sarup, *An Introductory Guide to Poststructuralism and Postmodernism*, Hemel Hempstead 1993) Nyskeptikerna inom vetenskapsfilosofin hävdar samtidigt, eftersom ingen idé kan bevisas ha någon relation till objektiv sanning, att tron på nymfer och enhörningar är lika giltig som accepterandet av atomfysikens lagar.

En grov materialism – i vilken varat bestämmer medvetandet genom en ensidig process som är avskuren från klass och samhälle – konkurrerar med grov idealism i vilken ord och idéer är lika solida och mäktiga som ting.

Det borgerligt tänkandet är kort sagt i stor utsträckning tillbaka där det befann sig under årtiondet innan *Kommunistiska manifestet*. I 1840-talets förrevolutionära Tyskland var världens mest framskridna filosofer uppdelade mellan Hegels dynamiskt ”dialektiska” materialism och Feuerbachs mekaniska materialism. Marx och Engels tvingades bryta med och överskrida filosofins rivaliserande skolor för att förstå historien när den stod i färd med att rullas *Manifestet* upp inför deras ögon. De gjorde detta genom en syntes av de två ståndpunkterna, som helt och hållet övervann filosofins begränsningar genom att sammanfoga den med politisk ekonomi och samhälleligt handlande.

I samband med dagens förtroendekris för borgerligt tänkande, bevarar *Manifestets* tillkännagivande av en dynamisk, materialistisk förklaring av historien hela sin kraft och friskhet.

Klasskampen

”Alla hittillsvarande samhällens historia är klasskampens historia” (s. 10), skrev Marx. Och denna idé blev, som Trotskij påpekade, ”omedelbart en fråga i klasskampen.” (s. 59)

Professorer, politiker, poliser, präster och ängsliga föräldrar har ansträngt sig för att övertyga varje ny generation av socialistiska arbetare om att klasskampen antingen är en illusion, en sekundär fråga eller att den tillhör det förflutna.

Idag försöker den härskande klassen att sitta på två stolar samtidigt när det gäller klasskampens existens och dess betydelse för människans historia.

Vi får veta att den tunga industrins och kroppsarbetets tillbakagång har utplånat arbetarklassen. (A. Gorz, *Farväl till proletariatet*, Stockholm 1982) Vi får veta att massomfattande aktieäggande och privata pensionsförsäkringar har avskaffat gränserna mellan kapitalist och arbetare i de utvecklade länderna. Vi får veta att marxismens reduktion av historien till klasskamp hur som helst har gjort den blind för andra faktorer som religion och nationalism; den kan inte förklara Bosnien, påstår de, inte heller kan den förklara den islamska fundamentalismens framgångar. Med brinnande entusiasm förklarar de borgerliga ideologerna att Nationalismen med stort N störtade den ”proletära internationalismen” i Sovjetunionen.

På samma gång som deras ideologer för denna kampanj mot klassbegreppet, förblir emellertid de verkliga kapitalisterna akut medvetna om förekomsten av klasskillnader, klasskamp och deras roll i produktionen av profit. De är tvingade att föra sin del av denna kamp. Varje direktörsaspirant vet att den snabbaste vägen att höja profiterna är att sänka lönekostnaderna, genom lönesänkningar eller avskedanden. dvs. att bedriva kamp mot arbetarna.

På den strategiska nivån, i styrelserummen och de ekonomiska ministerierna, studeras små förändringar i arbetsstyrkan i detalj – och det görs inte av antropologisk nyfikenhet.

Kapitalistklassen i världsskala har under den senaste fjärdedelen av 1900-talet varit engagerad i en omfattande och helt och hållet medveten kamp för att överföra rikedomar från ”arbete” till ”kapital”.

I detta ljus klingar det som *Manifestet* säger om klass och klasskamp ännu sannare idag än när det skrevs.

Marx observerade att kapitalismen hade förenklat klassmotsättningarna: istället för de mångskiktade strukturer av kaster och klasser som fanns i tidigare samhällen hade den uppdelat samhället i ”två stora fientliga läger. i två stora, varandra direkt motsatta klasser: bourgeois och proletariat.” (s. 11)

Bourgeoisin hade, efter att ha kämpat för att påtvinga samhället sin egen form av exploatering, inlett en ny fas i mänsklighetens historia, i vilken produktionsmetoder och produktionsmedel ständigt måste revolutioneras. När den gjorde det, följde den enbart sitt egenintresse. Men på samma gång sådde den fröna till sin egen utplåning. Den lade dessutom grunden för ett ytterligare språng i människans historia genom vilket alla klassmotsättningar, tillsammans med alla ouppfyllda behov, kunde avskaffas.

Grunderna för övergången från kapitalism till kommunism var tvåfaldiga, hävdade Marx:

- Varje klass som kämpar om makten påtvingar samhället sin ”egen” nya form av egendom och exploatering. Men arbetarklassen har ingen egendom som verkligen kan räknas: den äger inga fabriker, gruvor eller kontor, ingen maskinutrustning, inget råmaterial, ingen mark, inga banker. Om klasskampen under kapitalismen resulterar i arbetarklassens seger, skulle dess uppgift, som ny ”härskande klass” därför vara övergående: att fullständigt avskaffa klasser, privategendom och utsugning. Kommunismen, som de utsugna massorna

drömt om sedan urminnes tider, kunde bli verklighet, ett livskraftigt politiskt mål, för första gången i historien – eftersom det här fanns en klass som endast kunde uppfylla sina historiska behov genom att avskaffa klasser och utsugning.

- Men kommunismen skulle inte vara möjlig på grundval av fattigdom och generaliserad nöd. Enbart under förhållanden där de grundläggande livsnödvändigheterna, och mycket mer än så, kunde framställas och fördelas fritt till varje individ kunde mänskligheten ta detta historiska steg. Även här hade kapitalismen tillhandhållit lösningen i form av det snabbt framväxande industriella produktionssystemet, vilket – tillsammans med godsägararistokratins nederlag – på ett omfattande sätt hade minskat de samhällsliga kostnaderna för att framställa livets nödvändigheter. *Kommunistiska manifestets* tid var därför den första tiden i historien när det klasslösa samhället föreföll vara en ekonomisk och social möjlighet. *Manifestets* verkliga insats var att tydligt formulera denna idé inför en arbetarpublik som under årtionden fötts upp med olika samhällsreformatorers och äventyrares politiska kvacksalveri.

Hur står sig *Manifestets* grundläggande prognos idag? Paradoxalt nog passar den samtida kapitalismen, på grund av sin seger över ”kommunismen” och sin expansiva fas i Sydostasien, bättre in på beskrivningen i *Manifestet* än någon gång under 1900-talet.

Ta exempelvis medelklassernas ”proletarisering”: den har framskridit med varje våg av tekniska innovationer och omorganiseringar av arbetsprocessen i 1900-talets kapitalism. När Marx skrev om klasskampens förenkling under kapitalismen, var denna beskrivning bara sann i England och kanske Frankrike. När Marx, Engels och militanterna i Kommunisternas Förbund kastade sig in i den revolutionära kampen i Tyskland 1848, fann de ett politiskt landskap som dominerades av den revolutionära småbourgeoisins verkliga krafter. Ännu 90 år senare kunde Trotskij skriva, att ”de mellanliggande klasserna, vars försvinnande *Manifestet* så kategoriskt refererar till, [utgör] även i ett så högt industrialiserat land som Tyskland omkring hälften av befolkningen.” (s. 64)

Trotskij såg detta som en produkt av kapitalismens stagnation, som ruinerade medelklasserna snabbare än den kunde proletarisera dem, samtidigt som massarbetslöshet systematiskt ”deklasserade” det fattigaste skiktet av arbetare. Utan att bortse från det elände och den arbetslöshet som kapitalismen har hemsökt oss med sedan dess, har kapitalismens överlevnad och expansion efter 1945 förstärkt proletariseringssprocessen. Skikt efter skikt av ”tekniker” har fått bevittna hur deras från början kvalificerade och privilegierade yrken har styckats upp i mindre uppgifter och automatiserats – en process som i och med datorernas ankomst även utvidgats till det mentala arbetets område. Allt större del av befolkningen i de mest framskridna länderna har dragits in i den lönearbetande arbetskraften, och därifrån in i fackföreningar och arbetarrörelsen. Den må ha varit före sin tid 1848, men följande passage sammanfattar exakt den process som pågår i det sena 1900-talet:

”Bourgeoisien har avklätt alla de verksamheter som förut betraktades med vördnad och from skygghet deras heliga sken. Den har förvandlat läkaren, juristen, prästen, poeten och vetenskapsmannen till sina betalda lönearbetare.” (s. 13)

På samma gång har industrialiseringen av tredje världen under de senaste 25 åren skapat massiva nya arméer av proletärer istället för massan av småbönder och affärsmän. Och de miljoner som är kvar vid jorden har genom skulder och jordhunger tvingats ut ur klasspositionen som småägare och in i ställningen som jordlösa landsbygdsproletärer.

Det behöver inte påpekas att kapitalismens stagnerande aspekt fortsätter att hålla tillbaka denna process. Många halv-koloniala länder har stora och växande befolkningsandelar som bor i kåkstäder, och som aldrig sett insidan av en fabrik. Men globalt är detta inte den

dominerande trenden. Arbetarklassen, den kommunistiska revolutionens agent, är i global skala större och yngre än någonsin.

Produktivkrafterna

Hur är det med kommunismens andra objektiva grund: produktivkrafternas utveckling? Idag är de i hög grad mer utvecklade än 1848, i hög grad mer mogna för att erövrats och användas av arbetarklassen.

Om vi betraktar hela perioden av 150 års kapitalistisk utveckling sedan 1848, kan vi se perioder av dramatiskt framåtskridande i tekniken alternera med perioder i vilka produktionens sociala förhållanden förhindrar eller undertrycker den fulla användningen av denna teknik.

Under denna period – och till och med under det kris- och krigshärjade 1900-talet – har kapitalismen förstärkt den objektiva grunden, utgångspunkten, för marschen mot det klasslösa samhället.

Det är i första hand fråga om tillämpning av ny teknik: massproduktion, kemisk ingenjörskonst, elektronik, atomfysik och informationsteknologi har var och en omskapat den kapitalistiska produktionen, och drastiskt sänkt de samhälleliga kostnaderna för att reproducera mänskligheten genom föda, bostäder, utbildning, medicin och transporter. Vem drar nytta av det? Naturligtvis drar kapitalisterna nytta av det så länge profitsystemet överlever. Men kapitalismens tekniska framsteg, även i den relativt stagnerande imperialistiska epoken, har garanterat att mänskligheten, med arbetarklassen vid makten, snabbt kan övergå till fritt tillhandahållande av alla grundläggande livsnödvändigheter i obegränsad mängd över hela världen.

Kapitalismen genomför också, förutom att ha lagt den tekniska grunden för kommunismen, den viktiga uppgiften att centralisera, standardisera och i viss utsträckning kollektivera samhällslivet. För tjugo år sedan skulle varje revolutionär regering i exempelvis Storbritannien ha tvingats fundera över hur man skulle hantera de hundratusentals för att inte säga miljoner småproducenter och detaljhandlare som var inblandade i att förse arbetarområdena med varor. Ett helt uppbåd av åtgärder och eftergifter skulle ha varit nödvändigt för att binda dessa småborgerliga skikt till arbetarklassen (billiga krediter, undantag från vissa regleringar och skatter).

Idag har kedjorna av stormarknader drivit majoriteten av småaffärer i konkurs. I den processen har de skapat ett stort och brutalt utsuget butiksproletariat koncentrerat till stora arbetsplatser. Dessa löneslavar både kan och blir organiserade. Den kapitalistiska konkurrensen har tvingat stormarknadskedjorna att fullända internplaneringen till att svara mot av marknaden framdrivna behov. Arbetarklassen skulle bara behöva förstatliga och slå samman Sainsbury's, Safeways, Tesco och en handfull andra stormarknadskedjor för att skapa ett nationellt nätverk för att utforska och registrera konsumenternas föränderliga krav; ett system som skulle göra det möjligt att övervaka varornas kvalitet och säkerhet, och organisera deras distribution.

Detta är också sant om vi betraktar den berömda passagen i *Manifestet* om produktionens internationalisering. Varje ord klingar fortfarande sant idag: utplånandet av nationella industrier, skapandet av ett globalt produktionssystem. "nya behov" som skapas av den internationella marknaden, och som inte kan tillfredställas inom lokala nationella kulturer och avspeglingen av detta i den intellektuella produktionen: "ur den mångfaldiga nationella och lokala litteraturen bildas en världslitteratur." (s. 14)

Manifestet kunde sammanfattningsvis – genom att genomskåda kapitalismens essens, dess

behov att ständigt revolutionera produktionen – mycket klart förutse den kapitalistiska utvecklingens riktning.

Men vad var meningen med denna lovsång till den kapitalistiska utvecklingens inverkan för Marx? Det var att på ett dramatiskt sätt illustrera detta systems samhälleligt reaktionära karaktär: de kapitalistiska samhällsförhållandenas oförmåga att på ett progressivt sätt använda sig av de tekniska krafter den släppt lösa.

”Sedan decennier”, skrev Marx. ”är industrins och handelns historia endast historien om de moderna produktivkrafternas revolt mot de moderna produktionsförhållandena, mot de egendomsförhållanden som utgör livsbetingelserna för bourgeoisie och dess herravälde. [...] De produktivkrafter som står till samhällets förfogande tjänar inte längre till att befrämja de borgerliga egendomsförhållandena; de har tvärtom blivit för väldiga för dessa förhållanden, de hämmas av dem [...]” (s.16)

Denna sammanstötning mellan produktivkrafterna och kapitalistiska samhällsförhållanden antog formen, förklarade Marx, av oundvikliga ekonomiska kriser vilka för första gången i historien skapade ”överproduktion”. Bourgeoisins svar på dessa kriser var den framtvingade förstörelsen av produktivkrafter och erövrandet av nya marknader: dvs. ”den förbereder ännu mångsidigare och våldsamma kriser”. (s. 16)

Marx skulle naturligtvis säga en hel del mer än detta om den kapitalistiska ekonomin och dess kriser under mer än tjugo års arbete vilket kulminerade i de tre publicerade volymerna av *Kapitalet*. Vad som emellertid slår oss, när vi läser denna inledande skiss, är den precision med vilken den beskriver allt som varit allmänt i kapitalismen, i alla dess perioder och genom både dess uppgång och dess nedgång.

Många revolutionära marxister under 1900-talet föresatte sig att teoretisera kring nedgångsperioden. Hilferding, Luxemburg, Lenin, Bucharin och Trotskij delade alla åsikten att en grundläggande förändring ägt rum i kapitalismen kring sekelskiftet. De hade rätt. Genom monopolisering, statligt ingripande, stagnationstendenser och avslutandet av en period av ohejdbar expansion in på nya marknader, hade den börjat gnaga på sig själv likt ett instängt vilddjur. Trots sina bidrag till marxistisk teori, kunde de flesta av dessa författare bara finna en eller två bitar av pusslet: den enda sammanhängande teorin om imperialistisk kapitalism var Lenins.

Men även han hade bara tid att åstadkomma en ”populär studie” och kunde inte helt och hållet ge den en fast grund i den fulla strukturen i Marx politiska ekonomi.

Trotskij påpekade också *Manifestets* centrala fel, nämligen dess felaktiga perspektiv vad gäller kapitalismens långsiktiga utveckling.

Marx och Engels skrev på tröskeln till en revolution, men under vad som visade sig bli enbart industrikapitalismens första fas, och underskattade profitsystemets historiska reserver. De tillbringade resten av sina liv i exil, skrapade upp resterna av de misslyckade revolutionerna 1848 och gav kommunismen en grund i en vetenskaplig förståelse av den kapitalistiska politiska ekonomins lagar.

Trotskij identifierade i sin kommentar till *Manifestet* Marx och Engels perspektivfel 1848: de förväxlade kapitalismens första allmänna kris med dess sista kris. Deras fel, skrev han, ”följde, å ena sidan av en underskattning av framtida möjligheter som var latenta i kapitalismen, och å andra sidan en överskattning av proletariatets revolutionära mognad.” (s. 63) För Trotskij, som skrev mitt under 1930-talets revolutioner, tycktes detta fel bara vara av historisk betydelse. Sönderslitet av ekonomisk kris, revolution och krig hade det kapitalistiska systemet äntligen förbrukat sina sista reserver:

”Marx lärde att inget samhällssystem lämnar historiens arena innan det uttömt sina skapande möjligheter. *Manifestet* anklagar kapitalismen för att hålla tillbaka produktivkrafternas utveckling. Under denna period var detta tillbakahållande, liksom under de följande decennierna, emellertid bara relativt till sin karaktär. [...] Först under de senaste tjugo åren har, trots vetenskapens och teknologins modernaste erövringar, epoken med fullständig stagnation och till och med nedgång för världsekonomin börjat.” (s. 63)

I efterhand kan Trotskijs egen bedömning av kapitalismen också sägas ha visat sig vara ensidig och felaktig i sina förutsägelser om kapitalismens ”framtida potential”. Trotskijs faktiska teori om imperialismen fick honom, som vi förklarat på annat håll (K. Hassell, *Imperialism and Revolutionary Theory*, i *Permanent Revolution* nr 8, London 1989), att förväxla en aspekt (och en period) av den moderna kapitalismen med dess essens. I *Övergångsprogrammet*, som skrevs 1938 på tröskeln till en ny allmän kris med revolution och krig och även i skuggan av själva *Manifestet*, förkroppsligade Trotskij ett allvarligt fel vad gäller teori och perspektiv. Detta skulle komma att få lika lite praktisk inverkan på Fjärde Internationalens revolutionära politik under andra världskriget som Marx fel hade på Kommunisternas Förbund 1848-51. Liksom med Kommunisternas Förbund (se B. Nicolaevsky och O. Manchen-Helfen, Karl Marx, *Man and Fighter*, London 1983, s. 228-230. för en redogörelse för hur Marx överoptimistiska perspektiv tillät Förbundet att komma under kontroll av ultravänsterister, idealister och äventyrare), kom de verkligt skadliga effekterna av det felaktiga perspektivet att bli kännbara för trotskisterna först efter revolutionernas nederlag eller byråkratiska avledning under efterkrigstiden, när de inte omvärderade situationen och istället insisterade på att kapitalismen var dömd och stagnerade efter att den temporärt hade räddats och var på uppgång. (Se *Fjärde Internationalens dödskamp och trotskisters uppgifter idag*, Arbetarmakt 1994).

Bör vi inte, i ljuset av det faktum att revolutionära genier av Marx, Engels och Trotskijs kaliber alla lyckades göra misstag i analys och perspektiv beträffande kapitalismens reserver, revidera marxismen helt och hållet och utesluta allt tal om slutgiltiga kriser och absolut stagnation? Skulle det inte vara säkrare att förutsätta (vilket socialdemokratiska och f.d. stalinistiska politiker medvetet eller omedvetet gör) att kapitalismen kommer att fortsätta växa, snabbare eller långsammare, ända tills arbetarklassen erövrar makten?

Nej. Den allmänna teoretiska ram som Marx beskrivit i *Manifestet* förblir giltig, liksom det omfattande vetenskapliga arbetet i *Kapitalet*. Kapitalismen löser enbart sina kriser genom att förbereda förutsättningarna för allt djupare och allmännare kriser. Mot slutet av 1800-talet sammansmälte kapitalismens varierade uppsättning av krismotverkande åtgärder spontant till en ny struktur: monopol och koncentration istället för den ”fria marknadens kapitalism” som Marx levte under, global kapitalism istället för nationell kapitalism, aktiebolag och statligt ägande istället för privatkapitalism, kapitalistiskt statsingripande utvecklades istället för ”nattväktarstaten”. Istället för obehindrad tillväxt gick kapitalismen in i en epok av ”mildrade kriser”.

Om vi, utan att bortse från denna stora, kvalitativa förändring i kapitalismen, som bestämde scenen för ett århundrade av krig och revolution. betraktar hela systemets historia – från 1848 till idag – så är det Marx beskrivning i *Manifestet* som bäst sammanfattar den allmänna och av tidsperioder oberoende sanningen om kapitalismen och produktivkrafterna: produktionsförhållandena har en tendens att strypa produktivkrafterna. De håller alltid tillbaka teknologins potential i relativ bemärkelse och förhindrar i kristider tillämpningen av ny teknologi även till kapitalisternas nytta, för att inte tala om arbetarnas. Men denna frånvaro av generaliserad stagnation utesluter inte arbetarrevolutionens möjlighet. Det finns inget enda revolutionärt uppsving i historien sedan 1848 som enbart växte fram ur ett svar på ekonomisk stagnation och kris. Inte desto mindre utgör den objektiva tendensen till ekonomisk kris en bakgrund till

den politiska, revolutionära krisen.

Staten och revolutionen

Nödvändigheten av och regelbundenheten i kapitalistiska kriser utgör dessutom den tredje ”grundpelaren” i den vetenskapliga socialism som Marx beskrev i *Manifestet*. Det räcker nämligen inte med att veta att arbetarklassen har ett objektiva intresse av att avskaffa klassamhället, eller att kapitalismen har skapat medlen för att göra det. Vi måste också veta under vilka omständigheter arbetarna kan komma att slå in på kommunismens väg. Dessa omständigheter framstod tydligt nog för Marx och Engels, som med egna ögon sett de umbäranden som drabbat arbetarklassen under handelskriserna i början av 1840-talet. Chartismen i England hade exempelvis antagit en omedelbar socialt och ekonomiskt revolutionär karaktär först under intryck av bomullskrisen 1842.

Denna idé, att den kapitalistiska krisen skulle medföra möjligheten av arbetarklassens styre, var en uppenbarelse för många socialister och reformatörer under 1840-talet. De hade föreställt sig en fredlig övergång från kapitalism till socialism på grundval av överflöd – inte svält. På samma sätt hade de inte sett något behov av någon speciell politisk teori eller organisationsform vad gällde staten.

Den kapitalistiska staten var vid tiden för *Kommunistiska manifestet*, vilket ofta har förklarats, mycket underutvecklad. I Storbritannien hade den första reguljära polisstyrkan precis bildats under intryck av den revolutionära chartismen. När revolutionära strider utvecklades stod det emellertid klart att de halvgångna kapitalistiska staterna hade mer än nog av eldkraft för att undertrycka ett arbetaruppror som stannade på halva vägen, där ett uppror inleddes utan massornas stöd eller antog formen av ett äventyr. Mindre än 18 månader efter *Manifestets* publicering hade således redan de flesta av årtiondets avgörande revolutionära strider utkämpats och lidit nederlag.

Men även innan Marx och Engels hade fått möjlighet att se och lära av arbetarrevolutionen i praktiken, kunde de i *Manifestet* beskriva en grundidé i den revolutionära socialismen:

”Den moderna statsmakten är bara ett utskott som förvaltar hela borgarklassens gemensamma affärer.” (s. 12)

Återigen är detta ett faktum som är känt för varje industriägare och bankir, men något som betraktas som den värsta ultravänsteristiska cynism av reformistiska socialister från Tony Blair till Tony Benn. Den reformistiska socialismen hade på Marx tid inte de djupa sociala rötter som den fick under 1900-talet; inte desto mindre existerade den, främst i Frankrike där Louis Blancs ”socialdemokrati” i stort sett argumenterade för en vänlig kapitalism, en välfärdsstat, plus politisk demokrati. Historien skulle snart lära den franska arbetarklassen att även en demokrati, med en rudimentär välfärdsstat, kan undertrycka revolutionen. (I februari 1848 störtades den franska monarkin av ett gemensamt uppror av arbetarna i Paris och den republikanska bourgeoisin och republik infördes. I juni 1848 framtvängde den reaktionäre generalen Cavaignac ett ”republikanskt” anslag mot den beväpnade arbetarklassen, och ströp försöket att omvandla den demokratiska revolutionen till en socialistisk revolution.) Men Marx kunde påtala detta i förväg och tillfogade att arbetarna, för att göra en verklig revolution, måste upprätta en annan typ av stat:

”När klasskillnaderna under utvecklingens gång har försvunnit, och all produktion har koncentrerats i händerna på en omfattande sammanslutning av hela nationen, kommer den offentliga makten att förlora sin politiska karaktär. Den s.k. politiska makten är bara en klass organiserade makt för att förtrycka en annan klass.” (Marx, *Revolutions of 1848*, Harmondsworth 1978, s. 87)

I denna korta passage lade Marx och Engels den teoretiska grund som de skulle utveckla under de närmaste tre årtiondena:

- Omöjligheten av att lägga beslag på den borgerliga staten för att införa socialismen.
- Den härskande klassens behov av att påtvinga sina fiender sitt eget styre genom ”organiserad makt” – den proletära diktaturen.
- Att avskaffa statens ”politiska” – dvs. klassmässiga och förtryckande – aspekt, ett mål som aldrig får glömmas, och dess ersättande med ”en sammanslutning i vilken var och ens fria utveckling är en förutsättning för allas fria utveckling.” (Ibid, s. 87)

Den första punkten antyds bara i *Manifestet*. Avskaffandet av den ”offentliga makten” betraktas som ett naturligt resultat av avskaffandet av bristen under kommunismen. Men under Pariskommunen 1871 lärde sig Marx och Engels, och drog en mer konkret lärdom för arbetarklassen: att den borgerliga statens avskaffande måste inledas under revolutionen. Arbetarna kan inte lägga beslag på den kapitalistiska staten och styra genom den: de måste krossa den och ersätta den med en stat av en annan typ, en stat som sedan aktivt måste kämpa för att avskaffa sig själv.

Parti och klass

Det finns många avvikelser mellan orden i *Manifestet* och Marx och Engels handlingar under revolutionerna 1848, varav de flesta uppkom ur den otillräckliga utvecklingen av klassdifferentieringen och medvetandet i Tyskland vid den här tiden. (För en redogörelse för utvecklingen i Marx och Engels förhållande till bourgeoisin, se exempelvis B. Nicolaevsky och O. Manchen-Helfen.)

Men en princip som Marx och Engels höll fast vid, från exilens isolering till revolutionens störtflod, var behovet av att basera det revolutionära partiet på den faktiska utvecklingen i arbetarklassens medvetande – inte konspiratörers scheman och tidtabeller. Därför det berömda stycket:

”Kommunisterna utgör inget särskilt parti gentemot de andra arbetarpartierna. De har inga intressen som skiljer sig från hela proletariatets intressen. De ställer inte upp några särskilda principer efter vilka de vill forma den proletära rörelsen.” (s. 22)

Om Marx och Engels, när de skrev detta, var alltför medvetna om faran av kvacksalvarsektorer i arbetarrörelsen, skulle revolutionen och kontrarevolutionen 1848-52 komma att lära dem det ännu mer.

Marx och Engels vägrade, efter att inledningsvis ha bränt fingrarna hos konspiratörerna, att bli indragna i elitistiska konspirationer. De arbetade för att basera sin taktik på situationens objektiva behov ända fram till risken för brytning med den enda verkliga massorganisationen bland arbetarna i Tyskland (Arbetarunionen i Köln), när den intog en sekteristisk och utanförstående ståndpunkt gentemot den borgerliga kampen mot den preussiska monarkin. Men Marx och Engels ord om ”inget särskilt parti” har ständigt kastats i ansiktet på 1900-talets revolutionärer som motbevis gentemot behovet av att organisera det subjektivt kommunistiska avantgardet i en medveten, kämpande organisation. Detta citat har använts av så skilda personer som Eduard Bernstein och Ted Grant för att rättfärdiga att de inte kunnat bryta med de reaktionära, konservativa krafterna inom arbetarrörelsen och organisera avantgardet för handling. (Bernstein var ledare för det ”revisionistiska” lägret inom Andra Internationalen och den förste att öppet hävda att marxismen skulle ha plats för kapitalismens fredliga övergång till kommunism. Grant var ledare för Militant-tendensen i det brittiska labourpartiet som förespråkade ”den fredliga vägen till socialismen” genom en labourregering.)

Men detta är helt oberättigat. I samma avsnitt förklarar Marx och Engels att kommunisterna är ”den beslutsammaste, alltid framåt drivande delen av arbetarpartierna i alla länder”. Det var i

slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, efter att kapitalismen bokstavligen hade köpt upp delar av arbetarnas fackliga och politiska ledare, som Marx och Engels revolutionära arvtagare insåg behovet av ett separat ”revolutionärt parti”; när ”arbetarklassens parti”, som i Tyskland 1919, leddes av de som var ansvariga för revolutionära marxisters död, som Rosa Luxemburgs och Karl Liebknechts, fanns det inte mycket till alternativ.

Den splittring som ägde rum i arbetarrörelsen under första världskriget var inte bara en oenighet om fredliga gentemot våldsamma metoder för att avskaffa kapitalismen; det var en splittring mellan de som i namn av ”fredligt störtande” i verkligheten skulle försvara kapitalismen och kämpa för att störta världens första arbetarstat.

Trots detta glömde aldrig de mest insiktsfulla marxisterna i Tredje och Fjärde Internationalen de grundprinciper som beskrevs i *Manifestet*: kommunismen är inte ett intellektuellt påhitt, den är som idé och handling uttrycket för en objektiv rörelse i historien och samhället. Samtidigt som kommunisterna måste uppträda som ett avantgarde, använde de också en flexibel taktik för att bevara enhet i handling med resten av arbetarklassen inom fackföreningarna och i andra arbetarpartier. Den viktigaste revolutionära taktiken under 1900-talet – enhetsfronten – föddes direkt ur principerna i *Manifestet*.

Programmet

Kommunistiska Manifestet innehåller bara två sidor av faktiska politiska krav, vilka sammanfattas i ett program i tio punkter. Kort efter att det publicerats överskreds denna lista med krav i praktiken för Marx och Engels del av ett program i 17 punkter – ”*Fordringar av Kommunistiska Partiet i Tyskland*”, vilket de medförde i form av ett stort antal flygblad när de reste från det revolutionära Paris till Rhenlandet i april 1848. Efter att under några dagar ha inlett sitt revolutionära arbete, insåg Marx och Engels att deras program var så långt ifrån medvetandet i arbetarklassen eller de revolutionära medelklasserna att, som Engels uttryckte det, ”Om ett enda exemplar av våra sjutton punkter distribuerades här, skulle allt vad oss anbelangar vara förlorat.” (B. Nicolaevsky och O. Manchen-Helfen, s. 172)

Trots sin i praktiken korta karriär, har denna programmatiska avdelning i *Manifestet* visat sig vara en ovärderlig vägledning för varje arbetargeneration som efteråt ställts inför uppgiften att mobilisera arbetarklassen för makten.

När Marx och Engels skrev *Manifestet* spelade den borgerliga demokratins olösta fråga en stor roll, inte bara politisk demokrati, utan alla sociala klagomål från medelklasserna gentemot den feodala aristokratin, vilka sträckte sig från kornpriset och skatter till censur och frånvaron av nationell enhet och integration. Många socialister var vid den här tiden övertygade om att arbetarklassen helt enkelt kunde och borde haka på det borgerligt demokratiska programmet sina egna krav.

Manifestet börjar tvärtom med principen att arbetarna i de kommande striderna, vilka 1848 skulle inbegripa taktiska allianser med medelklassen, inte desto mindre måste föra fram sitt eget klassprogram. Kommunismen var för första gången, istället för en utopisk vision att förverkliga någon gång i framtiden, konkretiserad som en rad övergångsåtgärder att kämpa för inom och gentemot kapitalismen, och vars genomförande skulle ge arbetarklassen alla verktyg den behövde för att bygga ett klasslöst samhälle:

”Till att börja med kan detta naturligtvis bara ske genom despotiska ingrepp i egendomsrätten och de borgerliga produktionsförhållandena. alltså genom åtgärder som kan förefalla ekonomiskt otillräckliga och ohållbara, men som under rörelsens gång kommer att spränga sina egna ramar och som är oundvikliga som medel för att omstörta hela produktionssättet.” (s. 29)

Manifestet förtecknar sedan tio krav: förstärka jorden, beskatta de rika, avskaffa arvsrätten, konfiskera ”emigranter och rebellers” egendom, bilda en revolutionär republik, en enhetlig

statsbank med monopol på utlåning, förstatliga kommunikationerna och transportindustrierna, utvidga den förstatligade industrin, alla måste arbeta, fri undervisning i statliga skolor, inget barnarbete, utbildning kombinerad med yrkesträning.

Under senare delen av 1800-talet tenderade de växande arbetarrörelsernas program att förpassa dessa revolutionära övergångskrav till området för ett ”maximiprogram” som skulle genomföras efter revolutionen. I deras ställe placerade Andra Internationalens masspartier en rad reformer.

Under den imperialistiska epoken fick ekonomins spontant alltmer statliga karaktär, tillsammans med arbetarklassens erövrande av olika välfärdsåtgärder, *Manifestets* revolutionära krav att framstå som alltmer irrelevanta. Under höjdpunkten i efterkrigstidens ekonomiska uppgång var den till labourpartiet vänligt inställda A.J.P. Taylors favorittrick, att förteckna *Manifestets* krav och visa hur de ”redan hade uppnåtts” under kapitalismen i mitten av 1900-talet.

Tjugofem år av nyliberala angrepp på själva väven i arbetarklassens liv över hela världen har förvandlat Taylors ord till ett dåligt skämt – men de ger *Manifestets* krav en svidande relevans: förstatligande, statliga krediter, planerad och centraliserad produktion, beskatta de rika för att betala service, fri utbildning; dessa krav har en avgjort revolutionär klang när ingen falang i något av de reformistiska arbetarpartierna världen över på allvar tror att de kan uppfyllas. Även barnarbete – som är avskaffat i de imperialistiska länderna – har återvänt för att hemsöka den moderna kapitalismen; många av våra lyxvaror som tillverkas i tredje världen – från orientaliska mattor till Nikeskor – tillverkas av barn, som genom arbetet berövas sin barndom.

Den programmatiska metoden i *Manifestet* återupptäcktes, efter att ha varit övergiven under den långa borgfreden i slutet av 1800-talet, och tillämpades av de revolutionära marxisterna på 1900-talet. Den förkroppsligades i handlingsprogram av övergångskaraktär som de Lenin framställde 1905 och 1917, de som Komintern framställde under åren 1919-23 och de som Trotskij och Fjärde Internationalen producerade under 1930-talet. Det revolutionära handlingsprogrammet kan inte delas upp i maximala (kommunistiska) mål och minimala, demokratiska och sociala reformer för stunden. Det måste i varje strid föra fram arbetarklassens självorganisering, ägande och kontroll, att förbereda arbetarklassen för maktens erövring genom varje delstrid. Detta var den metod Trotskij använde på ett fulländat sätt i framställandet av *Övergångsprogrammet*.

Otillräcklighet

Trots dess ojämförliga bidrag till utvecklandet av arbetarklassens program, innehåller *Manifestet* felaktigheter: förutsägelser om kapitalismen som falsifierades av händelseutvecklingen, eller luckor och förenklingar vilka visade sig otillräckliga för att vägleda arbetarrörelsen allteftersom kapitalismen utvecklades.

Trotskij identifierade, i sin introduktion 1938, flera områden som var otillräckligt behandlade förutom den fråga om perspektiv som nämnts ovan. För det första Marx och Engels förmodan att bourgeoisin vid mitten av 1800-talet åtminstone skulle ta en del steg mot att genomföra sin egen politiska revolution. Krisen 1848 visade sig bli den första i en lång rad revolutionära kriser vilka visade att bourgeoisin alltid är mer rädd för sin egen arbetarklass än vad den är för den nedgående feodalismen. De kritiserade själva detta antagande 1850 och framställde en skiss av den framtida teorin om permanent revolution. Under 1900-talet skulle detta komma att innebära att proletarietet måste ställa sig i spetsen för kampen inte bara mot feodalismen utan även mot imperialistisk dominans och förtryck. Ur denna uppfattning kunde Trotskij utforma sitt eget stora bidrag till marxismen, den fullt utvecklade teorin om permanent

revolution. För det andra omtalade Manifestet inte de utvecklade länderna, vilket Trotskij påpekade, samtidigt som det förutsade och demonstrerade hur kapitalismen skulle dra in alla utvecklade länder i ett världsomfattande kapitalistiskt system.

Det antydde till och med att nationellt medvetande i sig skulle undergrävas av den kapitalistiska utvecklingen:

”Den nationella isoleringen och motsättningarna mellan folken försvinner alltmer redan i och med bourgeoisins utveckling [...]” (s. 27)

De 150 år av imperialistisk erövring och dominans som följde på publiceringen av *Manifestet*, har tvingat revolutionärer att utveckla en speciell taktik och speciella metoder för den nationella kampen: de flesta av dem kan härledas ur *Manifestets* principer men en av dem – behovet för proletariatet i imperialistiska kärnländerna att stödja de förtryckta nationaliteternas kamp och krig gentemot de imperialistiska förtryckarnas arméer – måste formuleras av revolutionärer i början av 1900-talet under motstånd från marxister som hävdade att *Manifestet* förutspådde en ”civiliserande” roll för kapitalismen.

För det tredje kunde inte *Manifestet*, när det gäller frågan om kvinnoförtrycket, kvinnofrigörelsen och familjen, förutse en av de strategiska åtgärderna för krisbekämpning under senare delen av 1800-talet. Marx och Engels hade observerat hur fabrikkssystemet tjänade till att utplåna familjeenheten inom arbetarklassen. Med en släng förklarar *Manifestet* således:

”Bourgeoisin har ryckt av familjeförhållandena deras rörande och sentimentala slöja och återfört dem till ett rent penningförhållande.” (s. 13)

”Proletären är egendomslös; hans förhållande till hustru och barn har inte längre något gemensamt med borgerliga familjeförhållanden [...]” (s. 20)

Implikationen var att familjen skulle begränsas till bourgeoisin, att den tillhörde det förflutna. Bourgeoisin vid mitten av 1800-talet svarade faktiskt på det verkliga hotet att en hejdlös kapitalism skulle avskaffa familjen; de erkände den som ett vitalt instrument för social kontroll. Kvinnors obetalda arbete i familjens hushåll byggdes in i profitens produktionssystem och har sedan dess blivit kvar.

I tider av allvarlig kris har kapitalismen traditionellt kastat ut kvinnor från arbetskraften och tillbaka till hemmet. I tider av ekonomisk uppgång och brist på arbetskraft har den dragit in dem i lönearbete. Och under större delen av 1900-talet har de mest reaktionära politikernas honnörsord varit ”familjens okränkbarhet” och ”kvinnans plats är i hemmet”. Både utestängandet av kvinnor från det samhällsarbete och deras starkt ojämlika och otrygga införlivande i det har gjort familjen till nyckelinstrumentet för att hålla kvinnor i en underordnad ställning och en position av social ojämlikhet.

För det fjärde är det frågan om den ”arbetarklassens utarmning” som reses av *Manifestet*, och det ofta angripna påståendet att kapitalismen tenderar att reducera arbetarnas lön:

”Proletariatets intressen och livssituation blir alltmer lika, eftersom maskinerna alltmer utplånar skillnaderna i arbetet och lönen nästan överallt trycks ner på en lika låg nivå.” (s. 18)

Denna tendens till att förenkla arbetet och sänka värdet på arbetskraften, som var verklig nog i kapitalismens barndom, och som är i verksamhet än idag, avväjdes delvis av andra tendenser mot slutet av 1800-talet och under 1900-talet. Naturligtvis fortsatte utvecklingen av nya kapitalistiska produktionsmetoder att skapa nya uppdelningar efter yrke och kunskap inom arbetarklassen. Men bourgeoisin insåg dessutom, när lönearbetarna blev en majoritet i samhället och de gamla medelklasserna gick tillbaka, att de behövde socialt stöd inom arbetarklassen. De insåg att de kunde köpa upp ett utbildat och privilegierat skikt av arbetarklassen i imperialistiska länderna genom högre löner och selektiva sociala reformer.

Vissa allmänna förutsägelser i *Manifestet* om att den kapitalistiska utvecklingens objektiva process skulle övervinna familjen, nationalismen och uppdelningen i yrke och inkomst inom arbetarklassen har således lämnat en del övrigt att önska. I verkligheten återupplivades de alla i utkristalliserandet av en arbetararistokrati från slutet av 1800-talet och framåt. Detta skikt manifesterade en djup bundenhet till den borgerliga familjen, till sina yrkesprivilegier och entusiasm för imperialistisk chauvinism.

De två senaste årtiondena av nyliberalism, vilket kan betraktas som att kapitalismen återvänder till sin essens som en åtgärd för att undvika kriser som byggts in i systemet av statsmonopolkapitalism efter 1945, har inte desto mindre visat att Marx och Engels – till och med på dessa punkter – inte hade 100% fel, även om de inte hade 100 procent rätt. Den moderna kapitalismen har massivt ökat de mycket fattigas led under de senaste tjugo åren, den har gjort traditionella arbetararistokrater i media och kommunikationsindustrin mindre kvalificerade.

För att tillgodose sina krav på en mer flexibel reservarmé av arbetskraft, i form av bara till hälften anställda kvinnliga arbetare, har kapitalismen ännu en gång allvarligt undergrävt kärnfamiljen i alla skikt inom arbetarklassen. Och även om den inte har avskaffat nationell chauvinism – i sitt sökande efter globala marknader och regionala ekonomiska block – har den med sin ständiga propaganda om marknadernas och kapitalets globalisering i stor omfattning befrämjat medvetenheten om att ”arbetarklassen har inget fosterland” som kan eller vill garantera arbete, social trygghet eller anständig pensionering.

150 år senare

Vad har *Manifestet* att erbjuda oss efter 150 år? Vad kan det lära proletariatet Internets årtionde, atombombens århundrade? Svaret är: en hel del. *Manifestet* är inte bara en historisk del av arbetarklassens arv; det innesluter det väsentliga i den metod ur vilken resten av marxismen skulle kunna utvecklas även om alla skrifter av Marx och Engels och deras efterföljare utplånades. Eftersom det erbjuder en bild av kapitalismens essens, med allmänna litterära medel istället för de ”fakta och siffror” som det skulle ha iklänts idag, visar det oss dessutom både fasorna och den oerhörda potentialen i det industrisamhälle som kapitalismen skapar.

Här och nu säger *Manifestet* att mänskligheten har medlen för att frigöra sig själv. Kapitalismens återkommande kriser hotar mänskligheten med undergång, inte bara med ändlösa cykler av nedgång och återhämtning.

Det enda som saknas är medvetandet och organiseringen inom den klass som har kraften att genomföra denna förändring. Mänsklighetens kris – idag uttryckt i fallande börser, krympande infrastruktur, fattigdom, rasism, kvinnoförtryck, hot om krig, hejdlöst barnarbete, otyglad förgiftning och hotet om global uppvärmning – allt detta är ytterst möjligt att reducera, liksom 1938 och 1848, till krisen för arbetarklassens ledarskap.

Uppgiften att lösa denna kris vilar på att tusentals arbetaraktivister för *Manifestets* budskap till de miljoner arbetare som idag tror att socialismen är död. Om socialismen är död, då är mänskligheten dömd. Men arbetarklassens osjälviska kamp världen över, som kommer att intensifieras när krisen fördjupas. och som driver arbetare som ännu inte hört talas om Marx och Engels till att dra revolutionära slutsatser och mot de revolutionära organisationerna, visar att den inte är död. Så länge det finns en arbetarklass kan socialismen inte dö eftersom, vilket *Manifestet* lär oss, socialismen och kommunismen bara är det levande uttrycket för klassens egna objektiva, historiska intressen.

Trotskyist International nr 23 (januari-juni 1998)